

Verso

Irodalomtörténeti folyóirat

Verso
Irodalomtörténeti folyóirat
2021/1

Szakmai védnökök
Bartók István
Jankovits László
Nagy Imre

A szerkesztőbizottság tagjai
Boszoki Petra
Laczkó András
Milbacher Róbert
Pálffy Eszter
Pap Balázs
Szatmári Áron

Tördelőszerkesztő
Pap Balázs

Borítóterv
Simor Kamilla

Felelős kiadó
a PTE BTK Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet
Klasszikus Irodalomtörténeti
és Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszékének vezetője
(7624 Pécs, Ifjúság útja 6.)

szerk@versofolyoirat.hu

TARTALOM

TUDOMÁNYOS GYŰJTEMÉNY

BARTÓK ZSÓFIA ÁGNES	
A gyónás lehetséges hibái és a természet elleni bűnök fajtái	
A <i>Guillermus-kódex</i> két bejegyzéséről.....	5
B. KOVÁCS PÉTER	
A fegyelem igája és törvénye	
Adalékok a Kisebbik István-legenda szerzőjének műveltségéhez.....	22
HERNÁDY JUDIT	
Kötet- és cikluskompozíciók a magyar udvari költészetben Listius László, Beniczky Péter, Esterházy Pál és Koháry István művei alapján.....	34

KRITIKAI LAPOK

SZOLYKA HAJNALKA	
Leporolt klasszikusok, aktualizáló olvasatok	
(ONDER Csaba, <i>Festina lente: Tanulmányok a 19. századi magyar irodalomról</i> , Eger, Eszterházy Károly Egyetem Líceum Kiadó, 2020.).....	54
PÁLFY ESZTER	
Lokális emlékezet, nemzeti kultusz	
(VADERNA Gábor, <i>Honnan és hová? Arany János és a nagyszalontai hagyomány</i> , Bp., Reciti, 2020 [Vitæ, 1].).....	58

HASZNOS MULATSÁGOK

BALÁZS-HAJDU PÉTER	
Haza, a magasba	
Koháry István jelentőségéről.....	65

Szolyka Hajnalka

Leporolt klasszikusok, aktualizáló olvasatok

ONDER Csaba, *Festina lente: Tanulmányok a 19. századi magyar irodalomról*, Eger, Eszterházy Károly Egyetem Líceum Kiadó, 2020.

Onder Csaba 2020 őszén a Pandora Könyvek 42. darabjaként megjelent tanulmánykötete többségében korábban publikált szövegeket rendez újra olyan tematikus és kronologikus egységekbe, amelyek nemcsak az újraolvasás, de az újraértés lehetőségét is magukban hordozzák. Az újraolvasás nem pusztán a közölt szakirodalmi munkák szintjén jelenik meg a kötetben. Az egyes tanulmányok által feldolgozott problémakörök is arra biztatják az olvasót, hogy poroljon le néhány régóta a könyvespolcán álló kötetet, vagy friss szemmel olvassa újra azokat a szövegeket, amelyeket olyan rendszeresen forgat, hogy talán már bele is kényelmesedett azok készen kínált, hagyományozódó olvasataiba.

Ahogy azt az *Előszó*ban a szerző is megfogalmazza, a kötet címadása reflektál egyneműség és különös harmónia párhuzamos jelenlétére a szövegekben, amely a *festina lente* (lassan siess) szállóige egyik képi ábrázolásában, lepke és rák egymás mellé helyezésében is láthatóvá válik. A tanulmányok összegyűjtése az évek során elvégzett munkát összegző szándékot, míg a szövegek sajátos kölcsönhatásai a látszólag eltérő olvasatok harmóniáját viszik színre. Onder a dekonstrukció eszköztárát használva billenti ki az általa tárgyalt szövegeket azok bebetonozottnak tűnő pozíciójából. Kánonon kívüli, vagy legalábbis ritkán tárgyalt és túlkanonizált műveket egyaránt megszólít az első két fejezetben (*Határsértő olvasatok*, *Rögzült olvasatok*). Mindkét szövegtípushoz filológusi pontossággal és a gyakorlott hermeneuta eszköztárával nyúl. A filológusi olvasásmód abban is megmutatkozik, hogy a tanulmányok mindegyike erősen reflektál az elemzett szövegek szóhasználatára, egyes szavak etimológiájára, valamint a szójelentések mögött feltárható mélységekre.

A *Határsértő olvasatok* fejezet első tanulmánya Ráday Gedeon *Parnasszusi leckze* című episztolájának elemzésén keresztül szól az epigonizmus történetéről az eredetiség követelményéhez fűződő viszony átértékelésének változásait és a fogalom (térbeliből időbeli) paradigmaváltását bemutatva. A Gyöngyössi Jánost leckéztető Ráday, a norma őre mind a népszerű szerzőt, mind követőit megszólítja. Intéseiben a szolgálai követés láttán megjelenő horatiusi bosszús mosolynak nyoma sincs, a harag és verbális agresszió diszkurzív kifejeződése viszont Onder alapos elemzésének tanúsága alapján egyértelműen megjelenik a szövegben.

A második tanulmány Berzsényi Dániel nyelvújításban betöltött pozícióját értelmezi Berzsényi *Antirencsió*jának olvasásán keresztül. Onder szerint az irodalom hagyományközösségi identitásformálásban vállalt szerepéből adódó felértékelődése idézte elő a korabeli hatalmi harcokat, így a nyelv megújításának ügyét mint hatalmi diskurzust jeleníti meg. Berzsényi számára a nyelvkérdés a közjó egységes szolgálatának feladatákként értelmeződik, a harcokból igyekszik kimaradni, amit kortársai távolságtartó neutralitásként értenek. Berzsényi dilemmáját, hogy részt vegyen-e a vitákban, és ha igen, milyen mértékben, Onder Berzsényi antik polgárjogban való jártasságának ismeretében és az *Antirencsió* végén felhozott példa alapján a személyesértés elkerülésének kívánalma, illetve a közügyekkel kapcsolatos viszályokban való állásfoglalási kötelezettség összeütközéséből eredő konfliktus felől olvassa. A tanulmányból megismerhetjük Berzsényi álláspontját a személyeskedő vitákkal kapcsolatban a Kölcsey-recenziót megelőző időkből; e gazdag háttéranyag pedig elősegíti a határsértő Kölcsey-szöveg hatásának és Berzsényi reakciójának megértését. A tanulmány utolsó szakaszában a mottóként már felvillantott sziklaüregben nyugvó bölcs sárkány zavarosnak tűnő hasonlatát bontja ki Onder, a szöveg filozófiai és mitológiai kontextusát is áttekintve. A nemzet például értelmezhető ellenségei számára félelmetes sárkányként, a bölcs ember pedig egészen addig rejtőzik sárkányként barlangjában, amíg a távozásra nyomós oka, figyelmére érdemes kihívás nem áll elé. Nem ez a kötet egyetlen tanulmánya, ahol a szerző nem elégszik meg egyetlen új olvasattal, és nem köteleződik el egyetlen jelentés mellett, hanem több irányban is megnyitja az értelmezés lehetőségét.

Az első fejezet harmadik, egyben utolsó tanulmánya a magyar nyelvújítási harc gendervetületével foglalkozik. Onder az *Új szellem, vagyis Újmagyarok útja Helikonra* című 1824-es, Szegeden megjelent satirikus pamfletet a darab női szereplőire koncentrálnak vizsgálja. Hipotézise, hogy a neológiaellenes diskurzus tudatosan teszi tárgyává a férfiak „feminin” vonásait. Onder értelmezésében a háromfelvonásos komédia különösképpen célja Kazinczy Ferenc hiteltelenítése azáltal, hogy demonstrálja, „a neológia másságát kifejező nyelvi kevertségnek” a nemi szerepek vonatkozásában társadalmi analógiája is van (66.). A tanulmány a darab kapcsán az ájulás kultúrtörténetével, annak orvosi és kulturális jelentésképeivel is számot vet. A zárlatban Szemere Krisztina életének és pályájának bemutatásával illusztrálja az alkotói tevékenységet végző nők a darabban is felismerhető kortárs megítélését. E munka három nagyobb egysége három különálló tanulmányként is megállná a helyét, miközben a szövegek szervesen kapcsolódnak egymáshoz. Egymás mellé rendezésük/összekötésük megteremti annak lehetőségét, hogy a nyelvújítás és kora jelenségeihez új, izgalmas szempontokat is működtetve fordulhassunk.

A *Rögzült olvasatok* című fejezet első szövege a *Parainesis*t elemzi, felhívva a figyelmet arra, hogy a mű korábban született értelmezései híján vannak a retorikai szempontok működtetésének. A *Parainesis* nem is illeszkedhetne jobban ebbe a fejezetbe, klasszikus példáját adva a mindenki által ismert, de alaposan kevesek által vizsgált szövegeknek. Onder nehezményezi, hogy a Kölcsey-filológia fél-

reteszi a művet, meg sem próbálja azt Kölcsey beszédvilága és retorikai iskolázottsága felől olvasni. Egy alaposabb *Parainesis*-értés érdekében Kölcsey retorikai programját vázolja fel, főként az *Egyházi beszéd* alapján, és szembesíti a szerkesztett beszédekkel szemben támasztható általános retorikai elvárásokkal. A korábbi *Parainesis*-repcióval szemben a szöveg arányos szerkesztettsége mellett áll ki, felhívva a figyelmet azokra a gesztusokra, amelyekkel a szakirodalom szűk keretek közé szorította a művet.

A fejezet második tanulmánya Arany János *Toldiját* elemzi polgári jogi szemlélet alapján. Elemzéséhez Onder alapos kutatómunkát végzett a jogtörténet tárgykörében, és jogi kategóriák értelmezésének segítségével bizonyítja be, hogy Arany művében ezeket következetesen figyelembe véve alakította a cselekményt. Leginkább a vértagadás polgári vétkének bemutatását helyezi középpontba, de a bectelenítés, öröklés és hatalmaskodás kérdéskörét is elemzése tárgyává teszi. Foglalkozik azzal is, hogyan dolgozza bele Arany az Ilosvai-féle, kissé visszamaradt, behemót Toldi-képet saját *Toldijába*.

A kötet harmadik nagy egysége, a *Klasszikusok olvasása* Krúdy Gyulát és Szabó Magdát szövegeiken keresztül mint olvasót is vizsgálja. Ez Krúdy esetében inkább az események, történések olvasását, míg Szabó Magdánál a Kölcsey Ferenc és Berzsenyi Dániel között kirajzolódó konfliktus fikatív Kölcsey-monológban történő boncolgatását jelenti. A Krúdy újságírói indulását bemutató tanulmány a zsurnalisztika iránt már egészen fiatalon érdeklődő fiú első „nagy sztoriját”, a tragikus tuzséri hipnózist vizsgálja. A Salamon Ellával történtek azért keltettek nagy érdeklődést, mert az övé volt az első regisztrált haláleset az orvostudomány történetében, amely hipnózis közben történt. A tanulmány egyrészt a hipnózis iránti korabeli érdeklődést, valamint a gyakorlat orvosilag bizonytalan státuszát mutatja be, másrészt pedig Krúdy izgalmas részletekre és karakteralkotásra érzékeny írói vénájának első átütő sikert hozó munkáját ismerhetjük meg ebben a szövegben. A nyelvújítás korának genderkérdéseit tárgyaló tanulmányhoz hasonlóan itt is megjelenik a nemi szerepek szempontja: míg a hatósági vizsgálatok végül epilepsziával magyarázzák a lány halálát, a hipnotizált Salamon Ella szomorú sorsára Krúdy a végzetes tudásvágyban (Ella csillagásatról és a szellemvilágról is olvasott, kitörve a kor női olvasóktól elvárt érdeklődési köréből) találja meg a magyarázatot. A fejezet másik, Szabó Magda *A csekei monológ* című szövegét elemző írása az esszé címét viselő gyűjteményes kötet fülszövegében megfogalmazott alkotói, irodalomtörténeti és filológusi ars poeticát vizsgálja. A fülszöveg által körvonalozottak alapján mutatja be Onder, hogyan – és miért úgy – olvas az író, illetve a filológus Szabó Magda, és hogyan egészíti ki egymást ez a két nézőpont úgy, hogy az esszéből különleges státuszú szöveg lesz. *A csekei monológban* megkonstruált Kölcsey-monológ az elhallgatott tényeket rendező alternatív narratívába, ennek megalkotásához pedig mind filológiai, mind szépírói tehetségét működtetnie kellett az írónőnek. Onder arra is rámutat, hogy a monológ segítségével a Kölcsey szerepébe való behelyezkedés valósul meg, ez a fajta azonosulás a megalkotott karakterekkel pedig Szabó Magda regényeinek is jellemző vonása.

Az utolsó fejezet (*Appendix: Hermeneutics and close reading*) két angol nyelvű tanulmánya a kronológiai rendet megbontva, de a kötet filológiai mélyelemzései közé szervesen illeszkedve tárgyalja Káin és Ábel történetét, illetve Franz Kafka *Az átváltozás* című művét. A fejezet első tanulmányát Umberto Eco *A rózsza neve* című regényéből származó, Berengár holtteste megtalálásának körülményeit leíró jelenettel nyitja. Mielőtt a test Adso és Vilmos szeme elé tárul, el kell húzniuk egy ponyvát, amely mint lehulló lepel érthető, így játékba hozva az apokalipszis 'felfedés, feltárás' jelentéseit. Adso elpirulásán és borzongásán keresztül a szemérem elleplezésének, illetve az apokalipszisben láthatóvá válásának borzongató lehetőségét tárja elénk. Az apokalipszisben megvalósuló látás mellé Onder Jacques Derrida filozófiájának segítségével a hallás lehetőségét helyezi, így bevonva a gondolatmenetbe Káin és Ábel történetét, Ábel áldozatiságát és némaságát tárgyalva. *Az átváltozással* foglalkozó tanulmány zárja a fejezetet, és egyben a kötetet is. Onder a Vladimir Nabokov Kafka művet bemutató amerikai előadásából kibontakozni látszó értelmezés kiterjesztésével olvassa a művet. Elemzésében rámutat, hogy sem Gregor teste, sem a Samsa család lakása nem konkretizálható térben, és szegmentáltságuk, ábrázolhatatlanságuk rímeli egymásra. A szöveg mellett, hogy fontos adalék az elbeszélés értelmezéséhez, általánosságban is rámutat, hogy a leegyszerűsítő, már az olvasás elején általánosító attitűd hogyan tudja korlátozni, akadályozni a befogadással járó megspórolhatatlan munka elvégzését. Zárótanulmányként remekül reflektál a tanulmányköteten végigvonuló, a szövegek szoros és aprólékos olvasását célul kitűző értelmezői technikára. Ahogy a berögzült olvasatokat felforgatja, az olvasatlanság helyébe pedig izgalmas olvasási ajánlatokat helyez, Onder megteremti tárgyalt szövegei és a mai olvasó között a kapcsolatot. A kötet tanulmányai kiválóan alkalmazhatók lennének a tanárképzésben, ezáltal képlékenyebbé válhatnak a közoktatás berögzült olvasatai, a szövegek pedig érdekesebbé a fiatal olvasók számára. Különösen igaz ez a nyelvújítás gendertémáit, a *Toldit*, valamint a Kafka elbeszélését tárgyaló szövegekre, amelyek a kor viszonyainak kontextusában történő elemzés mellett felkínálják az ezt az olvasóréteget leginkább lelkesítő eljárást: a számukra először gyakran elérhetetlennek tűnő szövegek által felvetett problémák aktualizálásának lehetőségét.